

Лекція

Загальні уявлення про психодіагностику як науку

Мета: дати поняття студентам про предмет, мету і завдання психодіагностики. Забезпечити засвоєння зародження і становлення психодіагностики як науки. Розвивати аналітичне та логічне мислення, понятійний апарат здобувачів фахової передвищої освіти з навчальної дисципліни. Виховувати професійну культуру студентів: бажання використовувати психологічні знання у професійній діяльності педагога.

Мотивація мети: знайомство з психодіагностикою сприяє формуванню розуміння студентами її значення для використання в педагогічній практиці.

План

1. Предмет, мета, завдання та принципи психодіагностики.
2. Предісторія психодіагностики.
3. Розвиток психодіагностики як науки.
4. Психодіагностика у 20 столітті.
5. Розвиток вітчизняної психодіагностики.

Література:

1. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терещка. Київ : Слово, 2016. 608 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
3. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
4. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 652 с.
5. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.

Ключові слова: психодіагностика, предмет психодіагностики, мета психодіагностики

Засоби навчання: презентація, Moodle, Padlet.

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію;
- скласти психологічний словник з ключових слів теми;
- підготувати презентацію з питань історії дитячої психодіагностики та прикріпити в Moodle.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Що вивчає психологічна діагностика?
2. Які предмет і завдання психодіагностики?
3. Визначте передумови виникнення психодіагностики як науки.
4. У чому полягають основні особливості розвитку психодіагностики як науки в різні періоди ХХ ст.?
5. У чому полягають особливості застосування тестів в освіті?
6. Розкрийте особливості основних етапів розвитку вітчизняної психодіагностики.

З появою перших соціальних спільнот, формуванням людського колективу перед людиною постала потреба пізнати себе, людей зі свого оточення. Природним і очевидним є прагнення зрозуміти мотиви певних дій, оцінити потенційні можливості, індивідуально-психологічні особливості особистості. Спочатку люди намагалися зробити це за допомогою емпіричних, навіть езотеричних, окультних методів, однак із часом було вироблено різноманітні методики (тести), а згодом сформувалася психодіагностика як галузь психологічної науки, покликана розробляти методи виявлення і вимірювання психологічних характеристик індивіда.

1. Предмет, мета, завдання та принципи психодіагностики.

Термін "діагностика" активно використовується не тільки в психології та педагогіці, а й в медицині, в техніці, в інших областях науки і суспільної практики.

В даний час, під терміном "діагностика" мають на увазі розпізнавання стану певного об'єкта або системи, шляхом швидкої реєстрації його істотних параметрів і подальшого віднесення до певної діагностичної категорії з метою прогнозу його поведінки та прийняття рішення про можливість впливу на цю поведінку у бажаному напрямку.

Вперше термін «психодіагностика» був запропоновано у 1921 році відомим швейцарським психіатром Германом Роршахом, якого багато хто

знає завдяки його методиці діагностики порушень розвитку особистості «Плями Роршаха».

Психодіагностика (грец. psyche - душа і diagnostikos - здатність розпізнавати) - галузь психологічної науки, що розробляє теорію, принципи, інструменти оцінювання і вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, змінні соціального оточення, в якому здійснюється життєдіяльність особистості.

Мета сучасної психодіагностики полягає в тому, щоб фіксувати та описувати в упорядкованому вигляді психологічні відмінності як між людьми, так і між групами людей, об'єднаних за якоюсь ознакою, а також розробка ефективної системи діагностичних методик, що дозволяють вирішувати завдання, які ставить перед психологією суспільство.

Психодіагностика покликана виконувати такі завдання:

- визначення природи психічних явищ і можливість їх наукового оцінювання;
- з'ясування сформованих загальнонаукових підстав для кількісного оцінювання психологічних явищ;
- узгодження засобів психодіагностики із загальнонауковими, методологічними вимогами;
- вироблення методичних вимог до різних психодіагностичних засобів;
- дослідження вірогідності результатів практичної психодіагностики, що включають вимоги до умов проведення психодіагностики, засобів оброблення отриманих результатів і способів їх інтерпретації;
- обґрунтування основних процедур конструювання і перевірки науковості методів психодіагностики і тестів.

Теоретична психодіагностика спирається на основні принципи психології:

- 1. Принцип відображення** - адекватне відображення навколишнього світу забезпечує людині ефективну регуляцію його діяльності;
- 2. Принцип розвитку** - орієнтує вивчення умов виникнення психічних явищ, тенденції їх зміни, якісні та кількісні характеристики цих змін;

3. Принцип єдності свідомості та діяльності - свідомість і психіка формуються в діяльності людини, діяльність одночасно регулюється свідомістю і психікою.

Ці та інші принципи покладені в основу розробки **психодіагностичних методик** - способів отримання достовірних даних про зміст змінних психічної реальності.

Отже, психодіагностика є важливою складовою психологічної науки, своєрідним містком між теорією і практикою. Теоретична складова психодіагностики дає уявлення про сутність досліджуваного явища, його змістові компоненти, а практична - про способи їх виявлення, діагностування. Виокремлення теоретичної і практичної складових є досить умовним, однак така умовність дає змогу детальніше конкретизувати ті завдання, які розв'язує психодіагностика як галузь психологічної науки.

2. Предісторія психодіагностики

В історії розвитку людства існує давня і багата традиція пізнання психіки людини. Коріння психологічної діагностики та психодіагностичного методу йдуть в глиб століть. Вже з **сер. 2-го тис. до н.е. в Давньому Вавилоні** проводилися випробування пісцов, які були зобов'язані:

- знати 4 арифметичних дії;
- вміти вимірювати поля;
- розподіляти раціон;
- ділити майно;
- розбиратися в тканинах, металах, рослинах;
- володіти мистецтвом співу;
- грати на музичних інструментах.

У **Стародавньому Єгипті** випробування серед тих, хто претендував навчатися мистецтву жреця проводилися наступні іспити:

- загальна співбесіда (біографія, рівень освіченості, здатності вести бесіду, зовнішність);

- вміння працювати, слухати і мовчати;
- випробування водою і страхом (підземілля в повній самоті);

Самий вирішальний етап був пов'язаний з випробуванням красивою жінкою. Той, хто піддавався спокусі, позбавлявся свободи і під страхом смерті залишався в храмі в якості раба. Якщо ж кандидат в жерці відштовхував спокусницю, то вступав на шлях тривалого навчання.

За багато років до нашої ери в **Стародавньому Китаї** існувала система **тестування здібностей і відбору урядовців**. Кожні три роки сам імператор екзаменував чиновників по шести видам мистецтва: музиці, стрільби з лука, верховій їзді, вмінню читати, вмінню писати, знання ритуалів і церемоній. Крім того, оцінювалася поведінка чиновників у побуті. Подібна система **"професійної діагностики"** проіснувала досить довго і потім була ускладнена. В неї додатково були включені обов'язкові знання цивільного права, військової справи, фінансів, сільського господарства та географії.

Суворою **системою діагностики готовності до навчання в школі** існувала у **Піфагора** (580-500 до н.е.). Піфагор з великим трудом приймав в свою школу новачків. Він вважав, що не з кожного дерева можна виточити Меркурія. Вчений уважно ставився до рекомендацій батьків і вчителів, приховано спостерігав за поведінкою претендентів. Особливе значення Піфагор надавав ході і сміху молодих людей. Він стверджував, що манера сміятися і ходити може багато сказати про характер людини. Випробування Піфагора складалося з двох етапів. Перш за все, **"діагностувалася" стресостійкість** претендента. Він повинен був переночувати один в печері. Потім проводилося **тестування інтелекту**. При цьому пропонувалася свідомо не розв'язувана задача. Збентеженого новачка вводили в зал. І всі, хто вже вчився в школі, ображали невдачу і сміялися над ним. Якщо поведінка "жертви" відрізнялася присутністю духу, умінням тримати себе і з гідністю відповідати на випадки, то випробування закінчувалося прийомом до школи.

Якщо проаналізувати "минулі" психодіагностичні підходи, то можна побачити цілісний підхід до оцінки людини:

1. **Людина сприймалася в цілому**, включаючи зовнішній вигляд, особистісні властивості і професійно важливі якості. Цілісність особистості - один з основних орієнтирів для психологічної діагностики і сьогодні.

2. **Створення екстремальних ситуацій**. Напружені умови іспитів, випробування між життям і смертю послаблювали психологічний захист і дозволяли діагностувати справжні особистісні властивості та можливості людини. Сучасні психодіагностичні процедури також включають в себе прийоми створення напруженості.

3. **Тестування мало соціальну спрямованість і ніколи не використовувалося для розваги**. Психодіагностика завжди оперативно реагувала на актуальні потреби суспільства і виступала одним з можливих факторів впливу на суспільне і господарське життя.

3. Розвиток психодіагностики як науки

Становлення і розвиток як наукової, так і практичної психологічної діагностики відбувається **наприкінці XIX століття**. Цей час асоціюється із **зародженням експериментального диференційно-психологічного вивчення людини**, яке складалося під впливом запитів і потреб практики. Введення в область психологічних досліджень експериментального методу, а також кількісних (математичних) методів обробки та аналізу результатів істотно змінило зміст і сенс психології взагалі. Німецький філософ та засновник психофізики Теодор Густав **Фехнер** (1801- 1887) вважається одним з перших дослідників експериментальної психології. Їм були введені в психологію кількісні заходи, тобто **вимір**.

Сучасний вигляд психодіагностика придбала завдяки колосальним зусиллям дослідницької активності ще одного німецького філософа та психолога **Вільгельма Вундта** (1832-1920). В. Вундт, хоча і вважав, що вищі психічні функції, які становлять сутність дослідження особистості, не підлягають експериментальному вивченню в лабораторних умовах вперше, експериментально досліджував сприйняття, пам'ять, увагу, швидкість

реагування і т.п. В. Вундт разом зі своїми учнями вивчав не тільки загальні закономірності психічних процесів, а й індивідуальні їх прояви.

Англійський антрополог **Ф. Гальтон** протягом 1884-1885 рр. провів **серію випробувань**, у яких відвідувачі лабораторії могли перевірити свої фізичні дані, функціональні можливості та психічні властивості. З моменту публікацій Ф. Гальтона ідея тестового методу в психології привернула увагу вчених різних країн., Але результати піддавалися сумніву. Через цей експеримент пройшло близьким 10000 людей. Розвиток психодіагностики із самого початку найтіснішим образом пов'язаний з розробкою й удосконалюванням математико-статистичного апарата, і, насамперед, кореляційного й факторного аналізу. Сучасник Гальтона **Фішер** винайшов дисперсійний аналіз, а інший англієць **Спірмена** - факторний аналіз.

На початку 20 століття французький лікар і психолог Альфред Біне (1857-1911) розробив **серію психологічних завдань-тестів**, які потім назвав **"IQ"**, за допомогою цього тесту можна було виявляти дітей із затримками в інтелектуальному розвитку. Заслуга А. Біне в тому, що він досліджував вищі психічні функції людини - пам'ять, уяву, логічне мислення. Крім того, Біне ввів поняття "розумовий вік", зазначив розбіжність між хронологічним і розумовим віком. Всі тестові завдання були згруповані по віку. Перший статистично обґрунтований тест Біне з'явився в 1905- 1907 рр. Незважаючи на недостатнє теоретичне обґрунтування і недосконалість отримання кількісних даних, тест набув широкого поширення в багатьох країнах.

Найбільш сильний вплив на становлення психологічної діагностики як самостійної наукової дисципліни справила **тестологія**. Інтенсивний розвиток промисловості, залучення великих мас людей у процес виробництва, гостро виникла потреба суспільства у високо кваліфікованих робітників спонукали до виникнення проблеми **професійного відбору та професійної орієнтації**. Соціально-економічна ситуація підштовхувала до розробки і застосування тестів.

Хоча історія психологічної діагностики налічує досить тривалий термін, термін "**психодіагностика**" з'явився лише на початку ХХ століття. Його поява і поширення пов'язане з ім'ям швейцарського психолога, вченого і лікаря Германа **Роршаха** (1884- 1922). У **1921 році** вийшла в світ його книга під назвою "**Психодіагностика**". Монографія була присвячена можливості розпізнання психічних відхилень за допомогою інтерпретації чорнильних плям.

Таким чином, психологічна діагностика як самостійна психологічна дисципліна формувалася під впливом різноманітних джерел і психологічних шкіл. Її розвитку, безперечно, сприяли потреби освіти, промисловості, військової справи в більш точних формалізованих оцінках психічних проявів і поведінки особистості.

4. Психодіагностика у ХХ столітті

Історично склалося так, що з моменту появи і до кінця ХІХ століття психодіагностика була орієнтована, перш за все, на вимірювання індивідуальних відмінностей в області інтелекту. Як уже згадувалося, найбільш помітним досягненням в галузі вимірювання індивідуальних відмінностей, що ознаменував початок ХХ століття, були тести А. Біне, з ім'ям якого також пов'язано подолання одного з перших криз в тестуванні інтелекту. **Л. М. Термен з Х.Д. Чайлдзом** приступив до нової адаптації тесту **Біне - Симона**. Його підхід полягав у **перевірці валідності і надійності завдань** шкали так само, як це робив сам Біне, але на цей раз в США. Багато завдань тесту були модифіковані, а також додані нові.

У перші десятиліття ХХ століття тести завоювали загальне визнання у вирішенні практичних завдань, у той же час існували як би в стороні від офіційної психологічної науки. Для традиційної психології тих років тести були стороннім явищем, можливості вимірювання в психології піддавалися сумніву. Психологічне тестування залишалося прерогативою прикладних напрямів досліджень. **Потужним стимулом розвитку психодіагностичного інструментарію стала Перша світова війна.** Значною мірою завдяки тестам,

які опинилися необхідними для відбору і спеціалізації мільйонів людей, які не мають військової підготовки, багато солдат і офіцерів зберегли своє життя і здоров'я.

Так само як і Перша світова війна, Друга світова стимулювала розробку нових тестів, в основному групових. На початку Другої світової війни психологи США знову звертаються до розробки групових тестів для потреб армії. У той же час значний прогрес був досягнутий в створінні ситуаційних тестів, які допускали прямий вплив на обстежуваного потужних стресових факторів. Вони використовувалися для відбору осіб, найбільш придатних для виконання розвідувально-шпигунської діяльності під час Другої світової війни.

Середина ХХ століття була ознаменована дискусіями про тести. Стурбованість громадськості дотриманням громадянських прав, особливо права особистості на приватне життя, "підігрівала" деяку підозрілість щодо тестів для оцінки рівня інтелектуального розвитку та особистісних якостей.

5. Розвиток вітчизняної психодіагностики

Вітчизняна психодіагностика пройшла три етапи в своєму розвитку.

Етап зародження. Тривав під впливом психодіагностичного буму в Європі та Америці до середини 1930-х років. Пов'язаний з іменами **А. П. Болтунова, Н. Н. Ланге, Г. І. Россолімо, Ф. Е. Рибакова**. В Україні публікують свої новаторські дослідження **А. М. Мандирка й М. Ю. Сиркін**. Основна увага в їхніх роботах приділяється теоретичним аспектам прикладної статистики в психологічному тестуванні.

Основне досягнення етапу - визнання ідеї стандартизованого вимірювання психічних явищ. Негативну реакцію суспільства викликали слабка наукова база психодіагностики, недосконалість інструментарію, неприпустимо широке поширення тестів серед непрофесіоналів, велика кількість поспішних «психологічних діагнозів» і етичних помилок. **Постанова ВКП (б) 1936 року призвело до кризи психодіагностики.** Практичне використання 'тестів, визнаних буржуазними і непотрібними, фактично було

заборонено. Це були роки масового застосування тестів в народну освіту, профвідборі і профорієнтації, в промисловості і на транспорті.

Масові тестові обстеження не підкріплювалися серйозною перевіркою якості інструментарію, рішення про переведення деяких учнів у класи для розумово відсталих дітей приймалися на основі коротких тестів без врахування інших факторів, що впливають на результати перевірки.

У промисловості на основі таких же тестів робилися спроби класифікації працівників за різними професіями, без уважного обліку особистих схильностей та інтересів.

Також були **неминучі технічні накладки**: погана адаптація зарубіжних тестів-зразків, залучення непрофесіоналів до проведення тестування, категоричність висновків і т.п. Об'єктивні помилки і ряд причин суб'єктивного характеру (наприклад, стверджують, що І.В. Сталін був незадоволений низьким тестовим балом сина Василя) привели до появи 4 липня 1936 постанови ЦК ВКП (б) «Про педологічні перекручення в системі Наркомпросса», яке поклало заборону на застосування безглузвих (як там зазначалося) тестів і анкет.

Були припинені всі психодіагностичні дослідження, закриті всі педологічні установи і майже всі лабораторії по психотехніки та психофізіології праці. Слово «тест» зробилося непристойним. Різка критика педології супроводжувалося запереченням всього позитивного, що було зроблено вченими в області педології, психотехніки, психодіагностики і психології в цілому.

Етап відродження. У 50-60-ті роки тестування застосовувалося неофіційно і часто так не називалося. Перелом у ставленні до тестування стався після того, як позитивну думку про науково обґрунтовані методи психологічної діагностики особистості висловили Олексій Миколайович **Леонт'єв** (1903-1979), Олександр Романович **Лурія** (1902- 1977) та Анатолій Олександрович **Смірнов** (1894-1980) у статті «Про діагностичні методи психологічного дослідження школярів» в журналі «Радянська педагогіка» (1969. - № 7).

З кінця 60-х років починається другий період розвитку вітчизняної психодіагностики. Вона розвивається в **пато-і нейропсихології**, а також в тих областях, де СРСР повинен був зберегти переваги - **авіаційна і космічна медицина, спортивна психологія та ряді інших областей.**

У них застосовувалися наукові методи відбору та оцінки кандидатів: льотчики, оператори, космонавти, спортсмени та ін. Цей період відзначений бурхливими дискусіями про місце психодіагностики в системі психологічного знання, про принципи і методи, про ставлення до зарубіжного досвіду.

У **1960-х роках відбувається відновлення ідей тестування.** Велику роль зіграли дослідження під керівництвом **Б. Г. Ананьєва**, психодіагностична діяльність **К. М. Гуревича, В. М. Блейхера, Л. Ф. Бурлачука.**

Етап інтенсивного розвитку. З 1980-х років починається подолання відставання вітчизняної психодіагностики. Напрямок та темп розвитку визначали дослідження **О. О. Бодалева, К. М. Гуревича, В.М. Дружиніна, Е. О Клімова, А. Є. Личко, В.М. Мельникова, Є.С. Романової, Л. М. Собчик, О. Є. Соколової, В. В. Століна, О. Г. Шмельова, Л. Т. Ямпільського.**

У 1990-х роках попит на психологічні тести істотно зріс у зв'язку з масовим характером професії психолога.